

A döntés azért nehéz, mert nagyrészt azt látjuk, amit Fátroy láthat, de ő maga mégsem nevezheti „hősünknek” magát. A narrátor követi a főszereplőt, de nem azonos vele. A másik nehézség pedig az, hogy az ember szinte hallja Spiró közéleti hangját, ezt a mai világ ellen csikorgó hangot. „Miért lehet nálunk bármilyen galádságot elkövetni, függetlenül attól, milyen a rendszer? Mítől van az, hogy nálunk mindig a söpredék kerekedik felül?” – szól a Bazsányi által is idézett részlet a 237. oldalon és nehéz eltekinteni attól, hogy Spiró maga is ilyeneket szokott mondani a jelenkori állapotokról. Ami nem lenne baj (két ember gondolhatja ugyanazt egy kérdésben), de az olvasó számára kényelmetlenül egybemosódik két egyéniség, Fátroy jelleme szűkül, egyénisége korlátozódik, szócsőnek tűnik inkább, mint főszereplőnek, aki a *saját élményei* hatására beszél úgy, ahogy beszél.

Egy a *Feleségverseny* környékén adott interjúban Spiró többek között Dosztojevszkijt, Flaubert-t és Fejes Endrét emlegeti, mint olyanokat, akik „következésként az emberi korlátoltságról meséltek”.⁴ Így van; de mindegyik meghűződött a szereplők mögé, mindegyiknél nagyon pontosan lehet tudni, mikor beszél a narrátor és mikor Szvidrigajlov, Charles Bovary vagy Hábetler János. A *Rozsdatemető*, Spiró egyik kedvenc könyve olyan száraz és tárgyilagos, hogy az már a személytelenség apoteózisa. Ha sejtjük, mit gondol Fejes, azt inkább abból sejtjük, hogy éppen ezt a történetet tartotta érdemesnek elénk tárni, s nem abból, hogy nem tudjuk megkülönböztetni az alakjaitól.

Ezért aztán az idézett interjú címét sem tarthatjuk hitelesnek. Boguslawskit szereti az író, Urit is, de például Uri anyját nagyon nem, és hasonlóan viszonyul Katihoz is, Fátroy feleségéhez, nem is szólva Matyiról, Fátroy fiáról, akit „reménytelenül butának” nevez a 89. oldalon.

Kudarca-e a *Tavaszi Tárlat*? Bár úgy tűnhet, emellett érveltem, egyáltalán nem érzem kudarcnak; inkább azt próbáltam érzékelteni, mennyire kockázatos rövidre zárt nyilatkozatokat tenni valamiről, aminek szépsége éppenséggel a megfajthatatlanságában rejlik, s mennyire veszélyes vigyázatlanul ráengedni a személyiségünket egy klasszikusan objektívnek gondolt könyvre és alakjaira.

Egyébként az új regényt, ha nem is remekműnek, egy nagy író érdekes vállalkozásának érzem. Amivel kezdtem ezt az írást, az itt is igazolódik: a rövid, kopogós mondatok valahogy minden stílusdeficitjük ellenére magukkal rántják az olvasót; nem véletlenül nevezi a Revizor kritikusa „lehetetlennek” a művet.⁵ A környezet szürkén kommunista, s a könyv folyamán ez a szürke egyre fojtogatóbbá, halálössá válik. A továbbiakban azt szeretném kifejteni, mit is mutat meg ez a regény egy olyan korszakból, amelyről úgy gondoljuk, mindent vagy legalábbis sokat tudunk.

Radnóti bírálatában sokat foglalkozik a *hallgatás* kérdéssel. *Az Ikszekben*, s rámutat, miért cselekvés, amiről azt hinnők, semmi köze a cselekvéshez: mert színpadra kerül és hatása lesz, *gesztusértékűvé*, jelentéssé, szimbolikussá válik. Ezért játszhat

a félig agyonvert színész, ezért vált ki örjöngést a tömegből Boguslawski „nyíltszíni elhallgatása Corneille *Horatiusában*.”⁶

A diktatúrák egyik legfontosabb jellegzetessége, hogy a magánember hallgatását *közhallgatássá* változtatják. A Nagy Testvér előtt nemcsak az a gyanús, ő nemcsak attól lesz ingerült, ha valaki a rendszer ellen beszél, hanem attól is, és ahogy fokozódik a téboly, egyre inkább attól is, ha valaki hallgat, s a zsarnokság akkor „igazi”, ha az is bűn, ami nem is lehetett szándék. Fátroy Gyula aranyérműtettel fekszik a Rókus kórházban, nem vehet tehát részt az ötvenhatos eseményekben – ez utólag nagy megnyugvás a számára. A diktatúra azonban nem hagyja nyugodtan élni. Megjelenik egy cikk, amelyben megemlíti a nevét, és innen aztán nincs megállás: „hősünk” néhány nap múlva már úgy közlekedik Budapesten, mint egy haláraitelt.

„De a hallgatás [...] arra az emberre irányul, akit hallgatnak, akinek kérdésére hallgatás a válasz, akivel együtt hallgatunk: akinek mondjuk hallgatásunkat.”⁷ A kommunizmus azonban úgy működik, hogy mondani sem kell senkinek semmiféle hallgatást – hogy spirósan fogalmazzak, a rendszernek bűnösre van szüksége, hát megteremti. Hogy Fátroy mindezt nem érti (ami a legegértelműbben a Szász Lalival, a szerencsétlen, cinikus keseredett hadbíróval való beszélgetésből derül ki – 225–237), az mit sem változtat a tényen: egy koncepció per áldozatává akarják tenni. Végül egy *deus ex machina*, azaz Kalán Géza révén megmenekül, amikor már a gyári sakkcsapatból is kihagyják; ez is, az is logikus, bár az sem lenne kevésbé érthető, ha kivégeznék.

Mindez a szokásos, ízléstelen borzalom, amit mégis meg és túl kellett élni valahogy. Attól válik egyedivé, hogy éppen vele, Fátroy Gyulával történik meg, aki annyira kisember, hogy kisebb már nem is lehetne, annyira ártatlan, amennyire csak lehet valaki egy örültség közepén és annyira naiv, amennyire sokan voltak; éppen elegendő egy fél évszázadhoz. A *Tavaszi Tárlat* erénye, hogy olykor közhelyesen ugyan (Kati például „tengeremély gyűlölettel” néz hősünkre, mikor elmondja, másnap ismét mehet dolgozni – 262), de érzékivé teszi ezt az időszakot a félelmeivel, a gyalázataival, a kínos helyzeteivel és az örömeivel együtt, amelyektől Fátroy története egészen mainak tűnik: „...ha nincs ez a buta affér, talán sose látta volna ezeket a lányokat, és soha nem látta volna azt a különös arcú, mély hangú lányt.” (180) Akkor még buta afférnak nevezheti, de nem ez a lényeg, hanem az, hogy az élet számtalanszor és történelmi koroktól abszolút függetlenül nyújt így vigaszt.

Maga a címadó tárlat is, a Fátroy felesége rendezte művészi seregszemle (itt igazán helyénvaló ez a nyakatekert szintagma!) is tipikus kommunista aljasság, és nem a művészek a legkevésbé

⁴ Eszéki Erzsébet: *Szépirodalmi művet csak és kizárólag szeretetből lehet írni – Spiró György*, <http://kultura.hu/main.php?folderID=1181&articleID=283953&ctag=articlelist&iid=1>

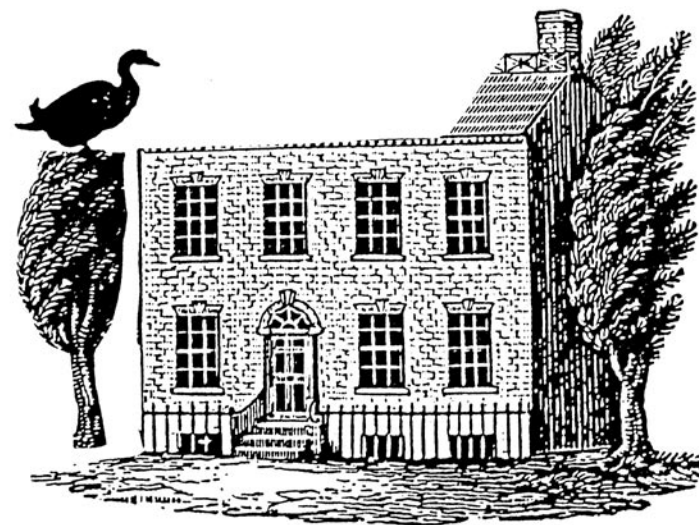
⁵ Müllner András: *Ebédjegy és terror*, http://www.revizoronline.com/hu/cikk/2775/spiro-gyorgy-tavaszi-tarlat/?cat_id=1&first=0

⁶ Radnóti: *i. m.*, 105.

⁷ Uo.

aljasok. A rendszer nekik is meg akarja mutatni, hogy ő az úr, nem lehet látni a szempontjait, következképpen képtelenség alkalmazkodni hozzájuk. De Kati is megússza, csak besúgó lesz; igazán nem nagy ár.

A *Tavaszi Tárlat*, mint mondtam is már, egy nagy író érdekes könyve. A környezet a végsőkig hiteles, látszik, hogy Spiró nemcsak nyomozott (hálás is „mindazoknak az ismerősöknek és ismeretlenek, akik személyes találkozókon, telefonon vagy e-mailben az apró részleteket firtató kérdéseimre készségesen, lelkesen válaszoltak, és megosztották velem saját és családi emlékeiket”, mondja a fülszövegben), hanem be is épültek a nyomozás eredményei önnön emlékei mellé. Jók az alakok, jók a párbeszéddek (a drámaíró is látjuk működni: „A régi belépő érvénytelen – közölte egy nagydarab, sosem látott férfi. – Álljon félre. Ki tudja magát igazolni? – Akárki. Ismernek. – Nevet mondjon. – Fátroy Gyula. – Az kicsoda? – Az én vagyok. – Maga csak ne vicceljen. Odabentről ki tudja magát igazolni?” – 32), a történet mindennapi és hideglelős. A narráció bosszantó kétértelműségei és a sematizmusok azonban nehezen feledhetők. Talán egy irodalom-szociológiai szemponttal is összefügg a recepció visszafogottsága: a hirtelen jött sikerrel és a hatással, amelyet Spiró munkásságára kifejtett. Igaz, a *Fogság* és a *Messiások* között mindössze két év telt el, de ez utóbbi *A Jövevény* átírása, az a két év tehát nem a kihordás időszaka. Persze ennek hosszát nehéz pontosan megállapítani (mint idéztem, az újságcikket tizenegy évesen olvasta az író, 53 évvel ezelőtt, 9 éve „bukkant fel az emlékezetében” és a könyv az idén jelent meg), de tény, hogy a *Feleségverseny* és a *Tavaszi Tárlat* között egyetlen év van. Márpedig úgy gondolom, bizonyos írói alkatok esetében veszélyes a sietség, a gyorsaság. Aki ilyen karcosakat gondol a világról, az ne igyekezzen a befogadást megkönnyíteni.

Deczky Sarolta

Szerződés a testtel

(Greco Krisztián: *Mellettem elférsz. Magvető, 2011*)

Valahogy élni kell. Valahogy el kell igazodni a dolgok között. Ez azonban nem csak azt jelenti, hogy reggel lefőzzük a kávé, aztán irány a munka, este pedig haza. Jelentheti akár ezt is, csak akkor oly érintetlenül és értetlenül siklunk ki az életből, ahogyan belepottantunk. Pedig érintetlenül és ártatlanok sose vagyunk. A gének, melyek formát és állagot adnak a testnek, és az idő, mely tartalmat és irányt ad a történeteknek, már a születés előtt és még a halál után is beleírnak a létezés rendjébe, ahonnan akkor sem szabadulhatunk, ha nagyon akarunk. Megáll az ember olykor a tükör előtt, és ha nemcsak a szokásos esztétikai műveleteket végzi el több-kevesebb sikerrel, hanem figyelmesen megvizsgálja azt az arcot ott, szemben, akkor néha mintha elkezdené afféle elvarázsolt kastélyvá válni a tükör, sok-sok teremmel, perspektívával. Már is mintha sok-sok arc nézne vissza; sok-sok génállomány, sok-sok történet. A dolgok között márpedig csak úgy tudunk eligazodni, ha szétszálazzuk a történeteket, azonosítjuk az arcokat, és szép lassan újra megtaláljuk köztük a magunkét is.

„Én a testemmel szerződést kötöttem” – ezzel a nagyon erős és remek mondattal kezdődik a regény. A testtel szerződést kötni azonban azt jelenti, hogy szerződést kötünk az idővel, szerződést a felmenőkkel és talán a majdan jövődekkel is. De azt is jelentheti, hogy magunknak akarjuk a testünket, csakis magunknak, és nem engedünk át belőle semmit a múltnak vagy a jövődeknek, hanem féltékenyen őrizgetjük. Mindent meg akarunk változtatni rajta, ami arra emlékeztethet, hogy másoknak is köze van hozzá. A regény főhőse mintha mindkét értelemben egyidejűleg megkötötte volna a szerződést a testével. Egészséges akar lenni, s nem akarja hagyni, hogy a régi idők emberei kikezdjék. Bírni akarja a halált. De mindeközben saját testében, a géneiben hordja a felmenők örökségét. Saját testében, gesztusaiban nemzedékek találkoznak, történetek kavarnak.

Ez a kavargás a regény. Hősünk nem akarja hagyni, hogy kikezdjék a régi emberek, de ez elől lehetetlen kitérni. Mintha az a freudi elv működne, hogy amit nagyon el akar fojtani az ember, az tünet formájában újra meg újra visszatér. Hiába akarunk elszakadni a családi történetektől, azok utánunk nyúlnak, és hovatovább nem csak az önmegértés, hanem a túlélés záloga

is lehet az, hogy megpróbáljuk megérteni, kibogozni őket. A tét tehát nem csekély, a tét a test és az élet.

Ehhez képest dramaturgiaiag kicsit erőtlennek éreztem azt a megoldást, ahogyan az egész történet-szövevény elkezd kibomlani. Hősünk egy kocsmában találkozik egy szerkesztővel, akivel véletlenül egyszerre indulnak haza, véletlenül egy irányba, s tőle kap felkérést arra, hogy írjon az emlékezők rovatába – hiszen ő a felejtés ellen dolgozik. Fotót kér tőle és egy régi történetet. Micsoda véletlen: míg a srác kocsmázott, addig lelépett a lány, akivel eddig együtt élt, jókora kuplerájt maga után hagyva, és ebben a disznóólban bukkan rá hősünk arra a szatyorra, amely a családi dokumentumokat őrzi. Ebben találja meg Juszt mama önéletírását és sok-sok régi fotót. Terápiás célokból is megírja nagybátyja történetét, ami meg is jelenik a lapban. S újabb véletlen: az elbeszélés egyik helyszínéül szolgáló Pannonhalmáról levél érkezik, mely tudatja, hogy az események nem teljesen úgy estek meg, ahogyan azt a családi emlékezet számon tartja. Ez a levél és a nagyanya naplója indítja el az emlékezés munkáját. Vagyis egy sor esetleges eseményre van bízva az a feladat, hogy megadják a kezdő lökést, és kiváló okai legyenek egy egészen nagy horderejű nyomozásnak; nyomozásnak a múlt után. Ez számomra nem tűnt nagyon kidolgozottnak.

S amivel kapcsolatban még hiányérzetem támadt, az a főszereplőnek a két nőhöz való viszonya. Az egyik a barátnője, aki rögtön a történet elején elhagyja egy kollégájáért. Hiányoltam az erre való reflexiót és az érzelmeket. Igaz, a kapcsolatról, a megismerkedésről itt-ott kiderül valami, és később, amikor a fiú meglátja a lányt az új pasijával, akkor ez fel is kavarja. De magát a szakítást mintha túl közönyösen fogadta volna, és azon nyomban túl is tudott rajta lépni, holott már a teljes összeköltözést tervezték. A megismerkedés története viszont nagyon tetszett: a részeg szeretkezés, amit egy ideig nem követ semmi, majd egyszer csak ismét összefutnak, és a lány újfent kapcsolatot kezdeményez.

A másik nő pedig az a fiatal kurva, akivel a munkahelye, az önkormányzat udvarán szeretkezik. Ambivalens az egész helyzet. Kívánja is a szexet, de rosszul is érzi magát ebben a helyzetben, valamint örömet is akar okozni a lánynak, másrészt élvezi is a megvásárolt szerelemmel szerzett fölényt. És közben apja szavai járnak a fejében: a nőknek sosem jó. Aztán ez lesz az a lány, akire oly sokat gondol, akit mindig keres az utcákon, s akit végül egy kávézóban talál meg pincérnőként. A kapcsolat stratégiai szerepe világos a regényben: az utolsó jelenet az ugyanis, hogy a fiú hiába várja a lányt a megbeszélt randevún, s ezzel mintegy megismételte magát az idő, hiszen a nagyapja és annak egykori nagy szerelme közti találkozás is így hiúsult meg. A helyszín pedig ugyanaz: az Andrássy út és a Vörösmarty utca sarkán egy kávézó – ahonnan voltaképpen a történet is indul, hiszen ide ül be a fiú a regény elején a szerkesztővel. De azt, hogy a fiút ennyire foglalkoztatja a lány, és ennyire keresi, nem éreztem érzelmileg motiválnak. Bár ki ismeri ki magát ezeken a dolgokon.

Ez a két motívum volt, amit kicsit sikerületlennel vagy kelletlenül nem kidolgozottnak éreztem. De ezt azért is gondol-

tam fontosnak szóvá tenni, mert amúgy nagy élvezettel olvastam, és nagyon megszerettem ezt a regényt. Kicsit sűrű, és bevalom, nem mindig sikerült követni, ki kinek a kicsodája, melyik Mártonról és melyik Ignácról van szó éppen. A történet ide-oda ugrál az időben és a térben is, szó sincs linearitásról, hanem mintha valamiféle színes, vibráló kaleidoszkópot figyelnénk. Ha műfajilag kéne besorolni a regényt, akkor több címke is adódik: éppúgy beszélhetünk családragényről, mint *Bildungsroman*-ról, de mindeközben korrajzot is kapunk, mégpedig több korról is. Kifejezetten tetszett az a vonal is, amely a fiú budapesti életének mindennapjait mutatja be. Ismerős utcákkal, romkocsmákkal, karaoke-klubbal, azzal, hogy a Facebookon keresztül próbál kapcsolatba kerülni a lánnyal stb.

Az is tetszett, hogy több hangnemben is meg tudott szólni a szöveg: hol érzelmesen, hol keményen, hol pestiesen, hol vidékiesen, hol kicsit slendriánul, hol bölcselkedve. S gondosan adagolva, hogy túl tömény se legyen a szöveg, néhány igazán zseniális mondatra találunk. Az ilyenekre gondolok: „Mint egy tenyér, olyan nekem a telep, nem az én tenyerem, hanem egy természetes, kérges tenyér: az életvonalban megül a por, mint a sírkövek vésett betűiben.” S néhányszor belebotlunk a huszadik századi magyar irodalom egyik legtöbbször felhasznált képébe is: az égen a mozdony után megmaradó füstcsík motívumába (copyright: Mészöly Miklós). Szóval egy nagyon heterogén szövegveghalmazról van szó, és én nagyon megszerettem a szöveg belső ambivalenciáit, melyekkel voltaképpen arra mutatnak rá, hogy minden történet ilyen ambivalens, vagy hogy nagyot mondjak, maga az élet ilyen ambivalens. Érezhető volt ugyanakkor az az igyekezet is a narrátor részéről, hogy rendet vigyen ebbe a rendtelenségbe. Egyrészt maga a múlt feltárásának az igénye is effajta igényt elégít ki, másrészt a szöveg megformálása során is tetten érhető a lekerekítés törekvése. Persze vannak, mindig vannak fura véletlenek, de csak rájuk bízni azt, hogy koherenciát vigyenek az események amúgy fájdalmasan vagy éppen felszabadítóan burjánzó káoszába – néhol kicsit kilógott a lóláb. Talán lehetséges egy olyan olvasat is, hogy a szerkesztő felkérése és a barátnő lépése voltaképpen csak ürügyet szolgáltattak egy, bevallva vagy bevallatlanul már régóta érlelődő vágnak, s a véletlenek éppen kapóra jöttek.

De hát sokszor valóban pihekönyvű dolgok indítanak el sorsfordító eseményeket. Annyira banális dolgok húzzák keresztbe a számításokat. S a regény egyik nagy erényének azt tartom, hogy ezeket a kis semmi dolgokat akkor is viszonylagos tárgyilagossággal meséli el, ha mégoly súlyos következményei is vannak. Mártonnak és Jusztikának például a háború végére gyűlt össze annyi pénze, hogy abból házat tudtak volna venni, ha nem tör ki minden idők legsúlyosabb inflációja, és így abból a pénzből végül csak egy billet és egy kést tudtak vásárolni – merthogy arra volt szükség. De nincs semmi kommentálás, semmi tragikus hangvétel – hanem a néma tudomásul vétel.

S talán éppen ebben rejlik a regény titka: nincs felnagyítva semmi, nincs túlrva, és arról sincs szó, hogy a telep, a család

története valamiért kitüntetett lenne. Miért is lenne az. Az elbeszélő szülei, nagyszülei korántsem rendkívüli emberek, hanem egészen hétköznapiak, akik viszont nagyszabású küzdelmet folytatnak az élettel. Senki sincs sors nélkül. Objektíven nézve kevés esélyt adnak az olvasónak az azonosulásra. De pont ettől lesz hiteles és végtelenül emberi ez a történet. Attól, hogy nincs semmi megszépítő nosztalgia, ellenkezőleg: az igazság feltárásának az igénye mozgatja az elbeszélőt, még akkor is, ha ez fáj. De aki szerződést kötött a testével, annak ezt bírni kell.

A testtel kötött szerződés ugyanakkor a teleppel, a gyerekkor helyszínével kötött szerződés is. Ahogyan olvassuk: „A telepnek teste van, fáj neki, sajog. A telepet elhoztam magammal, a telep az én testem is, mint régen az úttörők nyakkendője: a sok kicsi vörös háromszög a nagy vörös zászló szétszabdalt része.” Aki a testét magáénak akarja tudni, annak azt is tudnia kell, honnan jött. Még akkor is, ha ez a tudás mélységes ambivalenciákat rejt magában.

A gyerekkor egyik meghatározó íze a sárgadinnye kenyérral (magam is ismerem ezt az ízt, csak mi az Alföld egy másik bugyrában a görögdinnyét ettük kenyérral). A gyerekkor egyik meghatározó személyisége pedig az a Jusztika, akinek az önéletírását elolvastva elkezd kibomlani a család története, és fény derül a ki nem mondott titkokra. Nem grandiózus rejtélyekről van szó természetesen, de olyanokról, melyek emberi életeteket dönthetnek el. Így például Benedek és Sadi közös titka. Nagyon finoman bomlik ki ez a szál a regényben, és az életben is nagyon sok év telik el, mire a lappangó vonzalmat végre mindkét férfi vállalja. Sok mindennek kell addigra világossá válnia, sok csalódáson és fájdalomon kell keresztülmenni, mire a két férfi képes lesz egy *modus vivendi* kialakítani. Egy szűk, vidéki közösségben az is nagy kockázattal jár, ha valaki bármilyen máságot képvisel, a homoszexualitás pedig kiváltképp bűnnek számít. Ambivalens az is, ahogyan néhány érzékenyebb lelkű nő kezelte ezt a vonzalmat: Sadi édesanyja elítéli ugyan *általában*, de érzi, hogy fiában ez egy mélységes mély szerelem, egy tiszta és erős érzés. Jusztika pedig szintén undorodik úgy általában az ilyesmitől, de sejti, mi játszódhat le a férfin, és azért tud közöttük létrejönni egy intim és cinkos viszony, mert mindketten bele tudnak látni és érezni a másik lelkében zajló folyamatokba. Benedek kitérés kísérlete is magában hordja ezt az ambivalenciát: pap szeretett volna lenni, de nem tudott elmenekülni, kitérni a telepről. Haza kellett térnie, és vállalnia kellett vonzalmát – akkor tudott magával is megbékélni. Sorsa azonban így is tragikus: Sadi halála után bolond vénember lesz belőle, a szentesi elmeosztály lakója. Nem nagyszabású tragédia, de talán éppen azért megrendítő.

Az elbeszélő maga is küzd azokkal az ambivalenciákkal, melyeket a telep jelent számára: „Azért jöttem el a telepről, mert gimnáziumba akartam járni. Aztán azért, mert magányos voltam, végül és véglegesen azért, mert nem találtam hozzám illő nőt. Mocorogtam, mint az üvegbe zárt bogár. Azt a telepet kerestem, amit elhagytam, ahonnan elindultam.” Mind szokásai, világszemléletében, életmódjában stb. nagy a feszültség a

telepi és a fővárosi lét között, melyet neki egy személyben, egy testben kell áthidalni, vagy valahogyan legalábbis megbékéltetni a kettőt magában. Legalább annyira, hogy azzal élni lehessen. Mert élni kell valahogy. Azt írja, hogy a telepen bizalmatlanul néznek mindenkire, aki onnan elkerült. A telep zárt világ, és aki onnan kitétte a lábát, az megszűnt odatartozni, azt nem fogadják vissza. Benedek végzete az lett, hogy nem csak a saját álmait nem tudta megvalósítani azzal, hogy nem lett szerzetes, hanem a telepiekét sem. Benedeken keresztül az ő illúzióik is kudarcot vallottak. Az elbeszélő azonban egyetemet végzett, tanult ember lett, akit ezért respektus is övez. És szimptomatikus jelentőségű az is, hogy éppen őt hívják haza akkor, amikor nem találja a nagybátyját a család: *valami érthette*. Nyilván bárki, aki otthon van, megkereshette volna, de éppen neki kellett hazamennie, azon az áron is, hogy szabadságot kellett kivennie az új munkahelyén. Ezzel a telep beismerte, hogy szükség van rá, és hogy krízishelyzetekben pontosan őra van szükség. És a fiú ezt pontosan érzékelte, ezért nem is habozott szabadságot kivenni, azon az áron sem, ha ferde szemmel néznek rá emiatt.

A család persze nem azonosítható a teleppel, hiszen az előbbi kötelek mégis csak erősebbek, de a kettő mégsem kezelhető egymástól külön, már csak azért sem, mert a család egyes tagjainál is megfigyelhető az az idegenkedés az elköltözőkkel szemben, ami a telepiekre jellemző. Ez pedig meg hasonlóságok eredője, a hovatartozás, az identitás kérdésességének forrása. Ami nyelvi szinten is jelentkezik: amikor az elbeszélő hazamegy Jusztikával beszélgetni, automatikusan tájsházában kezd el beszélni. Érti azt a nyelvet, érti a szokásokat, habitusokat, még akkor is, ha nem tud velük azonosulni – beszél belőle ez a nyelv, ezek a szokások, ezek a habitusok. A test generációk emlékezetét hordja magában, és ezek a tapasztalatok akkor is feltörnek, ha nagyon le akarják fojtani őket: „a kontúrok mások, de a sejtek nem hazudnak.” Ez az igazság, ez az emlékezet pedig a saját testet rokon testek sokaságával köti össze, és ez a kötelék olyan erős, hogy generációs, térbeli, sőt, nemi határokat is könnyűszerrel át tud lépni: „Azt képzeltem, méhem van, hogy meg tudom magam termékenyíteni, és a köldök alatti két reszkető pont valójában egy-egy petefészek.” Ez az utóbbi érzés a Helga lelépése utáni hetek kielégületlenségéhez köthető, de pontosan ez az ambivalens, transzgresszív mozzanat az, ami rávilágít arra, hogy hősünk testileg is mennyire bele van ágyazódva a generatív láncolatba.

A családi szerelmek és a szerelmek által formálódó sorsok mélyen belenyúlnak a saját életbe, sorsba és testbe. Ennek szimbóluma a már említett jelenet is, amikor a lány nem megy el a

randevúra. Hiszen ez a randevú egy másik, régi, nagy szerelem árnyékában hiúsult meg, Zách Éva és Domos nagyapa testi-lelki szenvedélye az, ami az unokában is megismétlődik, noha más variációban. Akár az érzetek primer szintjén is: amikor a szerelmespár végre meg meri élni az érzelmeit, akkor éppen barátokkal szaunáznak, és közben kirohannak meghemperedni a hóban. Ez a forró és jeges érzet, mely mindent eldöntött a férfi és a nő között, már rögtön a regény legelején előnti a fiú testét, amikor a szaunában szétkeni a zúzott jeget a szíve fölött, illetve rálép a jégcsőnyegre. Amikor elhatározza, hogy tisztába akar jönni saját magával. Ennek következményeként ismerkedik meg Andorral is, a nagyapa egykori barátjával, és Évával, a nagy szerelemmel.

Az asszony éppen a kilencvenedik évét tapossa, amikor a fiú ismeretlenül megjelenik nála. Éva egy gesztusról felismeri – a sejtek nem hazudnak. És szép lassan kibontakozik annak a régi szerelemnek a története, és vele együtt a háttérben az ötvenes éveké. Néhány életképpel érzékelteti az elbeszélő, milyen volt az élet akkoriban, ám ezek jóval hatásosabbak, mintha hosszas leírásokat kapnánk. Milyen volt a munkásszállás világa, hogyan vált életformává emberek sokasága számára a „fekete vonat”, hogyan zajlottak a nagy építkezések, és ennek eredményeként hogyan költöztek át a falvak lakói a városszéli panelházakba. Egy jellemző jelenet: amikor nem fért be az ajtón a család féltett kincse, a diófa nagyszekrény, akkor az árvalányhajás kalapos parasztember keresztet vetett, letérdelt, majd baltával nekiállt felaprítani a stafírung legértékesebb darabját. De ez is szenttelenül van elmesélve, kommentárok nélkül.

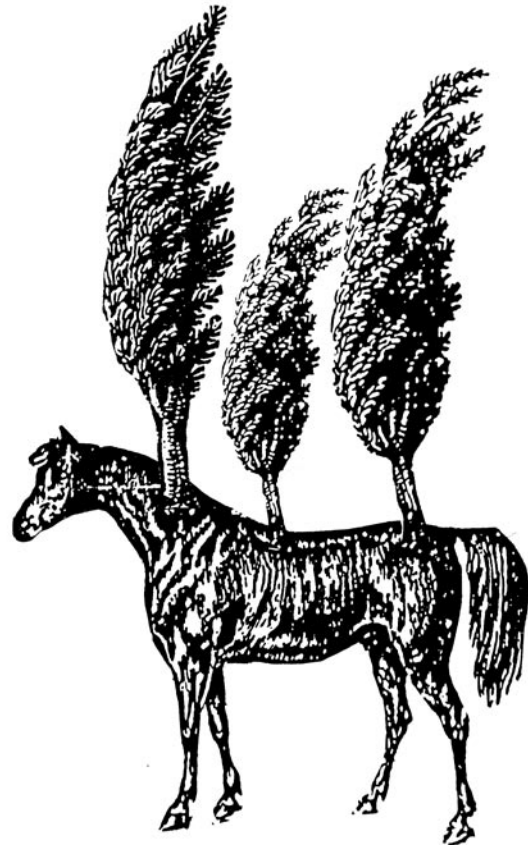
Domos nagyapa is a szállón lakik, otthon feleség várja, mikor megismerkedik Zách Évával, a finom, Pozsonyi úti lánnyal – aki viszont a vőlegényét várja haza Leningrádból. Sokáig tart az udvarlás, és sokáig, mire el tudják dönteni, hogy vállalják a kapcsolatot. Majdnem így is történik, és talán maguk sem értik, miért nem lettek végül egymáséi. Hiszen a férfi felesége egy kiállhatatlan perszóna, a lány vőlegénye pedig összejött egy orosz nővel, és egyébként is megalázóan bánik Évával, az ágyban is csak a saját örömeivel törődik, be is szervezték spiclinek – és Éva mégis azért nem megy el a mindent eldöntő randevúra, mert Péter váratlanul visszatér a reptérről. Az csak később derült ki, hogy lekéste a gépet. De addigra a sorsok már eldőlték. A nagyapa helyett az unoka ünnepli meg az asszony kilencvenedik születésnapját, és az igazi unokák helyett ő látogatja a kórházban, és ő veszi magára a felelősséget a műtétért.

Mint ahogyan magára akarja venni, meg akarja tudni, újra át akarja élni, érezni a család tagjainak kínjait, a rossz döntések, elhibázott életstratégiák következményeit. Mintha a testtel kötött szerződés a múlt mindentudásának terhét is rárakná, és szinte mániákusan fel akar tárni minden apró részletet. Ezért kérdi Zách Éva indulatosan a végén: „Mit várok, mi történik, ha mindenkiről mindent tudni fogok? Mivel lesz az jobb? Ezután jön az apám, az anyám, végül a csecsemőkorom? Hogy milyen hatások értek anyám testében? *Mit akar maga?*”, kérdezte, indulatos volt, *mire jó ez?*” Minek felszakítani a régi sebeket, újra

átélni régi fájdalmakat. Az elbeszélő azt válaszolja erre, hogy a történetek nem múltak el, jelen vannak és kísértenek.

Márpedig a kísértetektől nem szabadul egykönnyen az ember. Pláne, ha a sejtek, a test nap mint nap megidézik őket. Akkor már jobb megismerkedni és lehetőség szerint jóban lenni velük. Ahogyan Vajda Mihály írja egy esszéjében: „Élni annyi, mint birkózni a kísértetekkel. [...] *lenni, élni, örökölni, emlékezni, nem-emlékezni, de az elfojtott által gyötörtetni* nem más, mint *kísértve lenni*.¹ A testtel szerződést kötni nem más, mint szerződést kötni a kísértetekkel: odaadni magunkat nekik, mert csak így kaphatjuk vissza saját magunkat. Ha van egyáltalán mit visszakapni, s nem derül ki a végére, hogy mi magunk is, szőröstől-bőröstől, testestől-lelkestől kísértetek vagyunk; mi is bolondul ott ugráncozunk a kísértetjárásban, melynek neve mindközönségesen élet.

Azért tetszett nagyon Grecsó Krisztián új regénye, mert a maga tragikomikumában írja le ezt a kísértetjárást, minden groteskségével, abszurdításával együtt. Olykor kicsit érzelmesen, olykor keményebben. És mert az önmegértés munkája számára nem egy megoldandó feladvány, hanem a stílusok, motívumok, szándékok, érzések, életformák stb. heterogenitása inkább azt mutatja fel, hogy nincsen semmiféle megoldás. Bírni kell a halált, de a testtel kötött szerződés életre-halálra szól.

¹ Vajda Mihály: *Derrida és a szellemek* = V. M.: *Sisakrostély-hatás*, Kalligram, 2007, 36–37.

Parodisztikus játék a szubjektum-performativitással

(Rácz Zsuzsa két Terézanyujáról)

Sajátos narratológiai alakzat fedezhető fel Rácz Zsuzsa két *Terézanyujában*,¹ mely vagy tizenötször tűnik fel a mintegy 600 oldalon, s melyet abszurdba konfabuláló kitérésnek nevezhetnénk. Az olyan helyekre gondolok, ahol az elbeszélés „elszáll”, azaz az elbeszélő nem *elbeszéli* a már megtörtént eseményeket, hanem *kitalálja* őket. A regényvilág valóságából a képzelet terébe, a megszokottból az abszurdba lépve nem azt mondja el, ahogyan *megtörténtek* a dolgok, hanem azt, ahogyan *megtörténhetek volna*. Majd a valóságba visszalépve a narrátor felfedi önmaga megbízhatatlanságát, mondván: á, ez becsapás volt, „valójában” nem is így történt, hanem úgy.

Íme néhány példa:

A következőket kérdezte tőlem az adatlap:

- Hány gyermeke van?
- Milyen korúak?

[...]

- Szokott alkoholt fogyasztani?
- Sorolja fel a rossz szokásait! (Elég tíz darabot.)
- Milyen gyakran mos haját/fogat/lábat?
- Milyen gyakran cseréli a fehér- és ágyneműjét?

Na jó, az utolsó két kérdés már nem is volt az adatlapon. (I, 69)

*

– Kisasszony, ne haragudjon, hogy megszólítom, de egy órája figyelem, fantasztikus a láb munkája, hol gyakorolta?

Maga Faragó Tamás állt előttem, a női vízilabda-válogatott edzője, az Élő Legenda, márkás tréningruhában, csapzott, kissé ritkuló hullámos hajjal és olyan tesztoszteronhullám áradt belőle, hogy kis híján visszasedültem tőle a medencébe.

[...]

Na jó, nem egészen ezt mondta a Faragó, hanem azt, hogy maga, hölgyem, azt hiszi, viccből van ott az a kötél, ússzon már odébb legyen szíves, itt edzés folyik. (I, 168)

*

– Miért pont terepmenta? – kérdezte jól nevelten a riporter.

– Mert remekül kihangsúlyozza a nőiességet, éles kontrasztot teremtve a női formák finomsága és a terepmenta nyersége között. Az új irányzat célja elsősorban az, hogy a nők kifejezhessék egyéniségüket, jól érezzék magukat a bőrükben, és végre felszabadultan önmaguk lehessenek – mondta a nő felszabadultan egy barna-zöld terepmellényben. Majd szigorúan összecsapta bokáját, tisztelgett a riporternek, és erőteljes léptekkel távozott.

Á, csak viccelek. Nem is tisztelgett. Én is szeretnék ilyen felszabadult lenni végre. Megyek, veszek egy katonai gyakorlóruhát.

(I, 223)

*

– Hülye kis kúrva – köpte utánam [a harmincas, gondosan manikűrözött, felnyírt hajú, pörgős, kokaint rendszeresen fogyasztó menedzser] halkán, gyáván, és helytelenül hosszú ú-val. Még a hülyét is pontos j-vel ejtette, a nyomorult.

– Az én kelyhemből mannát te nem szürcsölsz, paprikajancsi! – üvöltöttem, és végre kirúgtam alóla a széket, hogy elterült a kávézó hajópadlóján, mint egy ordas nagy béka.

Persze, sajnos, nem szóltam semmit. Csak elvonultam, emelt fővel.

(II, 65)

Közös ezekben részletekben, hogy az elbeszélő egy ponton konfabulálni kezd: játékos kitérést tesz az abszurdba, majd onnan hamarosan vissza is lép, felfedve a szövegbe épített hibát, s egyúttal zavarba hozva az olvasót, amikor az rájön, hogy késéssel vette észre a narrátor parodisztikus-ironikus, de mindenképp játékos egresszusát.

Azért olyan izgalmas ez az alakzat, mert az elbeszélő a performatív felépítettség mechanizmusát a végletekig hajtja. A két *Terézanyut* nevelődési vagy fejlődésregénynek tekintve elmondhatjuk, hogy nevelődése során Kéki Kata azt érti meg, mennyire taszítja az emberekben – legyenek azok munkatársak, barátok, vagy éppen saját maga – a készen kapott társadalmi szerepek mechanikus lejátszása, különösen akkor, ha ezek az em-

¹ *Állítsátok meg Terézanyut!*, Budapest, Bestline, 2002 [szövegközi utalásokban: I]

Nesze neked, Terézanyu!, Budapest, Ulpius-ház Könyvkiadó, 2009 [szövegközi utalásokban: II]